

Filep Antal:

Gondolatok Kós Károly dr. kiállításán

Hölgyeim!

Uraim!

Kedves vendégek!

Mélyen tisztelt államtitkár Úr!

Kedves igazgatónő!

Ugyan munkahét kezdetén vagyunk, de érdemes megállnunk, rácsodálkoznunk erdélyi tudós kutatónk, Kós Károly dr. dokumentumaira! Mindebben bennünket kötelező örökségünket kell látnunk! Hadd idézzem meg kiállításunk anyagát megalkotó etnográfusunk szellemét! Egyben segítségével egyik legsajátosabb, de ritkán látogatott tájunkra, a Mezősége képzőletünk szárnyán és az itt kiállított táblák segítségével utazzunk el. Ünnepi alkalom, hogy gazdag örökségével erősíthetjük magunkat, és talán lendületesebben láthatunk napi feladataink teljesítéséhez. Nem idegen világot villantanak fel Kós Károly dr. avatott rajzai. Nem régen még itt járt közöttünk Barcsay Jenő festőművész, professzor, aki az utóbbi évszázad legnevesebb képzőművészei közé tartozott, mindig szeretettel idézte kedves szülőfaluját, Katonát. Feledhetetlen képeken örökítette szülőtája, a Mezőség hullámzó dombvonulatait. Ugyan az avatott erdélyi író, Makkai Sándor a tájat a magyar Holttenderként idézte, de Barcsay mesterre azért is utaltam, hogy ez a veretes táj, ha sokan el is felejtkeznek róla, itt van a közelünkben, és európai jelentőségű alkotókat nevelt a múltban és napjainkban is. De lehet-e, hogy ne gondoljunk Sütő Andrásra? Hiszen oly emlékezetesen örökítette meg Pusztakamaráshoz és a szülői házhoz kötődő emlékeit. Ő ébresztette a 19. század nagy írója, Kemény Zsigmond emlékét is, aki szintén a Mezőséghez kötődött. Pusztakamaráson hunyt el.

Röviden szóljunk sajátos sorsú tájunkról, a Mezőségről! A Szamos és a Maros folyók völgye között Kolozsvár és Dés keleti előterétől Marosvásárhely nyugati szomszédságáig terjedő dombokkal tagolt fennsík. Erdély bizonyosan legkorábban megszállt magyar vidéke, amit államiségünk korai szakaszában Belső-Szolnok, Doboka és Kolozs megyékbe szerveztek. Valaha neves bánya városai voltak. Gondoljunk Kolozs és Szék hajdani sóaknáira! A 16. és a 17. század folyamán ismétlődően súlyos hadjárások pusztították e gazdag hagyományú tájat. Elveszett népességét románok pótolták. A magyar lakosság a legutóbbi évezredekig hűségesen őrizte a késő középkorban, a kora újkorban gyökerező sajátos kultúráját. Igazában a magyar kutatás adósa a mezősegi népnek, mert a kikényszerített életforma váltásig csak a zenefolkloristák fedezték fel. Tudománytörténeti jelentőségű éppen ezért Kós Károly dr. munkássága, aki alapos vizsgálataival valóságos leletmentést hajtott végre. Megörökítette és reánk hagyományozta mindazt, amit a mezősegi nép megőrzött, ami a régi magyarság és az európaiság szerves része. Tudnunk kell, hogy a táj története, néprajza rendkívül fontos, aktuális tanulságokat rejt. Ne feledjük ugyan a kutatás itt a múlttól szólt, de a mondanivalója a napjaink és a jövő folyamatai számára útmutatóul szolgál.

Nem lehet nem figyelmeztetnünk, hogy ugyan az Erdélyt járók, a Székelyföldet látogatók nem kerülhetik el vidékünket, maga a táj mégis ismeretlen maradt. Jó, ha csak a sajátos településnevek nyelvi "muzsikája" is belopja magát turistáink szívébe. Utaljunk most csak Szépenyerűszentmártonra, Ördöngösfüzesre!

Arról sem szabadna most megfeledkeznünk, hogy a moldvai magyarok legkorábbi csoportja, a nem székely vidékekről áttelepültek bizonyosan a Mezőséget cserélték a Kárpáton túli szállásföldjükre.

Engedjék meg, hogy személyes emlékei is idézzem. Éppen hatvan éve ismerkedtem meg Kós Károly doktossal. A háború után, 1956-ban először látogathattam haza Erdélybe. Édesapám iskolatársa, Vámszer Géza javaslatára, kíséretében kirándultunk a Hójába, hogy az akkor épülő kolozsvári Szabadtéri Néprajzi Múzeumban találkozhassam Kós Károly doktossal, megtekintsük a Kászonimpérről az általa frissen áttelepített 17. századi székely boronaházat, ami a maga nemében azóta is egyedülálló, hiteles emléke a magyar és az európai népi építőművészetnek. A ház már tető alatt állt, de még vakolatlan volt. Szerkezeti elemeit nagyszerűen tanulmányozhattuk. Másnap az Erdélyi Néprajzi Múzeumban, a Monostori úton, a patinás Redut épületében hosszabb megbeszélést folytathattunk. Életre szóló találkozás volt. Magam annál is inkább örvendhettem, mert addig néhány 1947-ig megjelent magyar nyelvű dolgozatát nem számítva akkor már csak a román nyelven közzé tehető új közleményeit tanulmányozhattam. Kettőnk között bizakodó tervekről eshetett szó, mert a békésebb évektől ismételten nagy gyűjtő- és kutatóvállalkozásokba fogott munkatársaival, kutatásai Noé bárkájához hasonló módon mentette a kollektivizálás árja elől a családi gazdaságok és a falvak, mezővárosok értékeit. Tíz nappal később Torockón segítői lelkes csapatával találkozhattam, aki a tervezett torockói monográfia dokumentációit készítették. (Ott ismerhettem meg többek között Dankanits Ádámot is.) A velük töltött nap megismertethette velem a későbbi, legendás Kriterion kötetek mögött rejlő rendkívül alapos vizsgálatok szellemiségét, alapos módszerességét. Különös élményt jelentett számomra, hogy Kolozsvárról Marosvásárhelyre repülővel tehettem meg az utamat. Áttekinthettem a Mezőség e jelentős részét.

A történelmi helyzet mostohasága roppant súllyal nehezedett Kós Károly dr-ra. Pályája elején még az egész magyar nyelvterületen kutathatott. Az egyik neves dolgozatát éppen a vad Őrségről írta. Utóbbi évtizedekre elszigetelték, elzárták a világtól, még a szocialista államokba sem juthatott el. A magyarországi konferenciákra, szakmai vitákra sem jöhetett el hosszú időn át. A körülmények ridegsége nem szegte kedvét! Rendkívül intenzív terepmunkával pótolta bezártságából eredő kárát. A Fekete-Körös völgyétől Moldváig megismételhetetlen és ma már pótolhatatlankutatásokkal gazdagította a romániai és az egyetemes magyar néprajzi kutatást. Munkássága egyúttal az európai etnológia nagy nyereségévé vált.

Kós Károly igazában a magyar és az erdélyi tradicionális életforma egészét nagyszerűen átlátta, alaposan kutatta. A termelői ágazatoktól a társadalom szerkezetéig, belső rendjéig egyetemes áttekintéssel rendelkezett. Hatalmas tényanyagot rögzített. Mégis ritkán adódott alkalma, hogy kutatásait a magyar és az európai szaktudomány megszokott elvei szerint tanulmánykötetekben közre bocsáthassa. Közléseit a román pártidiktatúra, főként a Ceaușescu éra tudomány- és kiadáspolitikája erősen korlátozta. A romániai tudományos irányítás főként csak a népművészet iránt érdeklődött. Az egyetemeken sem tartották fontosnak, hogy a néprajzi diszciplína számára tanszékeket szervezzenek. A Kriterion Kiadó is - egye eseti kivételeket nem számítva - csak népművészeti kötetek kiadásával népszerűsítette a magyar népi kultúrát. Kós Károly dr. tudatosan számolt a meg nem kerülhető kötöttségekkel, de a szerzőtársaival együtt úgy írta a népművészeti kötetek fejezeteit, hogy a lehető legtöbbet elmondhassa az adott táj magyarsága életéről, kultúrateremtő, műveltséget hordozó közösségeiről.

A Mezőséget bemutató monográfiája éppen azért különös jelentőségű, mert 1989 után immár korlátozások nélkül a táj népelete teljességéről adhatott teljességre törekvő, átfogó képet. A kiállítás most bemutatott dokumentációja a legkitűnőbb példa erre.

A már említett kényszerhelyzetnek voltak technikai következményei. A romániai kiadók, nyomdavállalatok számára nem biztosították a korszerű fotodokumentálás eszközeit, a nyomdák nem voltak képesek színvonalas kliséket készíteni. Kós Károly doktor a hátrányos helyzetet tudomásul vette, de zseniális megoldást is talált. Minden megfigyelését hiteles, helyszíni megfigyelések alapján készített elegáns, szerkezetileg kiválóan áttekinthető sajátos stílusú, egyéni hangulatú és rendkívülien didaktikus rajzokkal dokumentálta. Ismét bizonyosságát adta annak, hogy a kedvezőtlen adottságok arra ösztönzik, hogy a hátrányos helyzetéből maradandó értéket teremtsen. Erénnyé tudta kovácsolni mindazt, ami akadályozta. Egyetlen vallomással tartozom e tekintetben. Valaha kezeltem a Néprajzi Múzeum fénykép archívumát. Ismertem Gönyei Sándornak az 1940 körüli szilágysági fényképeit. Volt ott olyan ház, és benne a kandalló, amit fényképen Gönyei Sándor örökített meg, majd 15-20 évvel később Kós Károly mesteri rajzban ugyanazt az épületet és tüzelőberendezést szintén dokumentálta. A fotográfia apró részleteinek emléke elevenedett meg előttem, amikor mesteri rajzát megpillantottam. Rá kellett döbbernem Kós Károly dr. nem illusztrációkat közölt sohasem. Mindig okmányyszerűen hiteles képi dokumentumokat állított elénk. Gondolom, a kiállítás tablói valamennyiünket megerősítenek ebben.

Kérem, tekintsük meg a mezősegi kutatások kiállítását. Idézzük fel Kós Károly etnográfus akadémikusunk alakját, gazdag örökségét. Szemléljük meg a Mezőség magyar népének 20. századi próbáló életét, értékes népi örökségét bemutató tárlatát!